

БЪЛГАРСКАТА ПОЗИЦИЯ ПРЕД ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА ООН КАТО СВОЕОБРАЗЕН „БАРОМЕТЪР“ НА ОТНОШЕНИЯТА НИ СЪС САЩ (1959-1989 г.)

Теодор Талев

Макар въпросът за значението и ефективността на ООН да се поставя многократно още в годините на Студената война, откриването на поредната сесия на Общото събрание на тази организация се явява, най-малкото, удобен повод за сверяване на оценките между отделните политически структури. Същевременно, в изказванията си ораторите се стремят не просто да констатират отделни факти и да представят своята позиция по тях, но и да изпълнят определени задачи на пропагандата и агитацията – а именно: да докажат, че социално-икономическите и дипломатически принципи, към които се придържа лагерът им, са в интерес на мира и просперитета на цялото човечество.

Извявите на българските представители не правят изключение от очертаните тенденции. Страната ни обаче не е сред „големите играчи“ и мнението й не е определящо за развитието на международните отношения, а е по-скоро отзук от онова, което диктува основният ни съюзник в годините на Студената война – Съветският съюз. Отнесено към българо-американските контакти, споменатото наблюдение позволява да се предположи, че различните акценти, засягащи темата

Заседателната зала на Общото събрание на ООН

През 1960 г. Живков е ръководител на българската делегация, в качеството си все още „само“ на първи секретар на ЦК на БКП. Седем години по-късно, той вече е и министър-председател.

„САЩ“ в словото на ръководителя на нашата делегация, ще бъдат съобразявани с актуалните изменения по оста Вашингтон-Москва. Тъкмо тенденциите в диалога между супер силите са и основният определящ фактор за състоянието на официалните ни връзки със Съединените щати и, в този смисъл, всяко изявление носи важна индикация какво се е случило през последната година, и какво може да се очаква в близко бъдеще. Съответно, погледът върху един по-голям хронологически отрезък би откроил някои от основните етапи, през които управляващите в София преминават при определяне на линията си спрямо САЩ. За ориентир могат да послужат стилът, подборът на термини и изобщо степента на българската дипломатическа „атака“ спрямо американските инициативи – елементи, съобразявани безусловно с глобалните политически промени.

* * *

Избраните граници на настоящия текст са свързани с две знакови за отношенията ни с Вашингтон години. През 1959 г., след известно прекъсване, официалните контакти са възстановени. Що се отнася до 1989 г., с нея е поставено началото на демократичните промени в България, с което започва и цялостно преосмисляне на външнополитическата линия на страната, а с това и на стратегията на родните власти спрямо Съединените щати и протежираните от тях структури. Изказванията на ръководителя на българската делегация (обикновено – външния министър) са цитирани по партийния официоз „Работническо дело“, където традиционно се публикува пълният им текст.

На база на наблюденията върху избрания

исторически извор, би могло да се каже, че времето от възстановяването на дипломатическите отношения със САЩ през 1959 г. докъм началото на 70-те години представлява първият самостоятелен период. Горната граница не следва да се свързва толкова с принудителната промяна в ръководството на Министерството на външните работи през декември 1971 г., когато на мястото на загиналия Иван Башев застава Петър Младенов. Трудно може да се твърди, че новото лице на родната дипломация превъзхожда своя предшественик в подхода си към страните от Запада, но във всеки случай има привилегията да ползва повнимателен и смекчен откъм идеологеми тон в своите речи. Това се дължи на факта, че средата на 70-те години бележи и най-положителния момент в развитието на диалога между супер силите САЩ и СССР, с който именно ще бъде свързан следващият етап в българо-американските връзки.

Първият период се характеризира с множество проблеми по оста Москва-Вашингтон, а това до голяма степен предопределя твърде слабото развитие на контактите на нашата държава със Съединените щати. Единственият двустранен документ е Финансовата спогодба от 1963 г., която по-скоро удовлетворява конкретни претенции на САЩ, отколкото е началото на някакво активно сътрудничество.¹ Основната цел на управляващите в София – да предизвикат отмяна на наложението след 1951 г. от американците режим на икономическа дискриминация спрямо България² - ще остане нереализирана, както във въпросния етап, така и до самия край на Студената война. Причината за това

¹ ДА на МВнР, оп. 19 п, а. е. 168, 44-46.

² Баева, И., Е. Калинова. Следвоенното десетилетие на българската външна политика (1944-1955). С., 2003, с. 220.

ще бъде именно противопоставянето между Москва и Вашингтон. Съединените щати неотменно ще разглеждат стопанските си контакти със страните от Източна Европа като инструмент за налагане на влияние. Тяхното разбиране е, че ще се поддържат нормални връзки само с тази страна, която показва „непослушание“ спрямо указанията на Москва. Родният политически елит обаче остава далечен на подобни внушения, за което има идеологически, но и прагматични подбуди.

Сесиите на Общото събрание на ООН дават бърза възможност да се провери близостта на българските политици до налагания от Съветския съюз курс. През 1960 г. ръководител на нашата делегация е първият секретар на ЦК на БКП Тодор Живков. Година след възобновяването на дипломатическите ни връзки със САЩ, международната обстановка се оказва твърде сложна – в рамките на няколко месеца над територията на СССР са свалени два разузнавателни американски самолета, а подготвяното в Париж Съвещание на високо равнище се проваля. Въпросните събития предопределят острия тон на Никита Хрушчов към политиката на Белия дом, а само няколко дни по-късно, на 28 септември 1960 г., Живков не пропуска да засвидетелства верността си към Москва, като просто преповтаря вече казани неща – „Ние сме съгласни с предложенията на съветското правителство на сегашната сесия да се обсъди въпросът за заплахата за всеобщия мир, предизвикана от агресивните действия на САЩ срещу СССР. Дълг на ООН е да се присъедини към справедливата присъда, с която народите заклеймиха тези позорни, агресивни и провокационни действия на САЩ.“ По-нататък Живков изтъква, че в последно време срещу Куба били извършени редица „вероломни провокации“ от американска

Ръск оглавява американската дипломация през 60-те, когато Демократическата партия в САЩ доминира в политическия живот на тази страна. Кандидатурата му за шеф на Държавния департамент е утвърдена от президент Джон Кенеди (1961-1963), а по-късно: и от Линдън Джонсън (1963-1968)

Иван Башев - министър на външните работи от 1962 до 1971 г.

страна. В следваща своя реч пред Общото събрание (3 октомври) ръководителят на нашата делегация отново атакува Щатите, наричайки ги „агресор”, а конкретният повод този път е несъгласието на техния представител с приемането на Китай за член на ООН.³

С началото на Виетнамската война (1964 г.) проблемите в диалога Москва-Вашингтон допълнително се усложняват. Към това следва да се прибави и критичната обстановка в Близкия Изток, чиято кулминация е Шестдневната война на Израел срещу Египет, Сирия и Йордания през юни 1967 г. Тя става причина за свикването на извънредна сесия на Общото събрание на ООН по съветска инициатива. Водач на българската група и в този случай е Тодор Живков. Както може да се очаква, неговото изказване е просто отглас от речта на главния оратор от съветска страна - Алексей Косигин. Нашият политик критикува главно Израел, но не пропуска възможността да представи в негативен план и политиката на Съединените щати. Живков заявява, че американците преследват свои икономически интереси в Близкия Изток и акцентира върху факта, че заедно с Великобритания и ФРГ продължават да доставят оръжие на евреите.⁴

По-систематизирана и обоснована е речта, произнесена от външния министър Иван Башев, през следващата 1968 г. Той е поставен също в деликатно положение – броени месеци преди сесията на Общото събрание на ООН съюзниците от Варшавския договор (без Румъния) извършват интервенция в Чехословакия. По този повод държавният секретар на САЩ Дийн Ръск прави остро изказване, което предопределя и по-нататъшното

³ Работническо дело, 24.09. 1960, 1-4; 29.09. 1960, 1-3; 05.10. 1960, с. 1.

⁴ Пак там, 22.06. 1967, с. 1; 6.

развитие на дебатите.

На свой ред Башев изразява позицията на страните от Източния блок, но като се опитва да вмести проблемната тема между други важни въпроси, по които Щатите са уязвими – войната във Виетнам, увеличаването на войските и въоръженията на НАТО в Западна Европа, американското присъствие в Южна Корея и оказваната подкрепа на Израел. Към подобна тактика нашият дипломат се придържа и в другите свои изяви на трибуналата на ООН. Колкото до събитията в Чехословакия, Башев умело търси внушения, отправени към договореното в Ялта следвоенно статукво. Като виновници за очевидния опит то да бъде нарушено външният министър посочва „милитаристичната политика на Атлантическия съюз и особено на ръководните среди във Вашингтон и Бон“⁵.

Новият период, който може да бъде откроен в българо-американските отношения, е свързан със 70-те години. През това време се осъществяват няколко срещи между лидерите на Съветския съюз и Съединените щати, които оказват благотворно влияние изобщо върху диалога Изток-Запад. Показателно е, че от близо стоте двустранни договора, склучени от супер силите след 1933 г., 40 стават реалност именно във времето между 1972 и 1975 г.⁶ Паралелно се развиват и дискусиите по проблемите на сигурността и сътрудничеството в Европа, чийто главен израз е съвещанието в Хелзинки от лятото на 1975 г. Споменатите събития позволяват да бъде направена известна „крачка напред“ и в контактите на София с Вашингтон. Разменени са няколко визити на високо ниво, а през 1974 г. е подписана и консулска

5 Пак там, 16.10. 1968, с. 1; 3.

6 Боев, И. Балканите в глобалната политика на САЩ 1945-1975. С., 1986, с. 221.

спогодба.⁷ Въпреки че реално целта за постигането на статута на „най-благодетелствана нация“ остава също толкова непостижима за България, както и по-рано, стокообменът ни със САЩ значително се активизира.

Всичкотезитенденциирефлектиративизказванията на ръководителя на нашата делегация Петър Младенов пред Общото събрание на ООН. Наблюденията върху неговите речи показват, че открытие атаки по военнополитическия и дипломатически курс на Вашингтон стават рядкост. Така например, през 1972 г., когато сраженията във Виетнам все още продължават, външният ни министър коментира случващото се, без обаче конкретно да назове Съединените щати като отговорни за него.⁸ Може да се предположи, че подобен подход е резултат на внушения от страна на СССР, който едва ли желае неговите партньори да внасят усложнения в диалога със САЩ, особено щом има условия за оптимизирането му. Но донякъде и самите управляващи в София проявяват инициатива, тъй като разбират, че ако искат да използват подходящия международен климат за своите цели, би следвало да демонстрират по-голяма идеологическа търпимост към американците. В тази връзка, през пролетта на 1973 г. от Външно министерство дори е отправена препоръка до българските медии „да се въздържат от коментари, които биха могли да попречат на разведряването на тези (двустранините – б.м., Т.Т.) отношения.⁹ С леки колебания споменатата тенденция се запазва докъм края на десетилетието, а и то е белязано от поредното

⁷ Попов, Л. Българо-американският диалог по времето на петима президенти. – Международни отношения, 4 / 2003, с. 152.

⁸ Работническо дело, 01.10. 1972, .с. 5.

⁹ ДА на МВнР, оп. 29, а. е. 363, 6-10.

Подписането на САЛТ-2 от държавните ръководители на САЩ и ССР - Джими Картер и Леонид Брежнев (Виена, 18 юни 1979 г.)

Людмила Живкова пред Общото събрание на ООН

важно мероприятие в диалога между САЩ и СССР – подписването на нов договор за ограничаване на т. нар. „стратегически нападателни оръжия”, САЛТ-2, през 1979 г.

Ето защо българските държавници продължават да се придържат към по-умерения тон по отношение на Съединените щати. Нещо повече, в изказването си пред Общото събрание на ООН през въпросната 1979 г. ръководителят на нашата делегация Людмила Живкова представя подписаните съветско-американски споразумения като едно от най-съществените постижения в международната дипломация след Втората световна война.¹⁰

Практиката обаче показва, че в желанието си да се съобразят с интересите и стратегията на своя основен партньор, СССР, родните политици значително надценяват резултатите от форумите, проведени по линия на Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа. Липсва и навременна оценка за настъпилата промяна в поведението на Вашингтон, за която ясни индикации дават определени военнополитически ходове на администрацията на Картьър. Вероятно това е причината в третия период – началото на 80-те години – българските дипломати да изглеждат не достатъчно приспособени към новата ситуация, която предлага твърде неприятни изненади конкретно за нашата държава – обвиненията за атентата срещу папа Йоан-Павел II, за трафик на наркотики и оръжие, и т.н. Ако се съди по речите в Общото събрание на ООН, нашите представители остават, в известен смисъл, „извън времето” – те просто се връщат към стилистиката на 60-те години, без обаче да могат достатъчно категорично да защитят името и честта на своята страна. Отново започва

10 Работническо дело, 29.09. 1979, с. 1, 5.

Петър Младенов е начело на МВнР от 1971 до ноември 1989 г., когато заема дотогавашните постове на Тодор Живков: председател на Държавния съвет и генерален секретар на ЦК на БКП.

да се говори за „империалистически и реакционни сили“. Лекото осъвременяване е само в критиката на възприетата от Рейгън доктрина за „кръстоносния поход срещу комунизма“, а също и в обвинението, че предприеманите от Вашингтон инициативи представляват форма на „държавен тероризъм“.¹¹ Къде следва да бъдат търсени причините за липсата на убедителност в повторно възприетия от България нападателен тон? Може би главно в това, че ръководителите на нашата делегация продължават да се придържат към старата идея - атаките към САЩ да бъдат отправени по начин, отговарящ на съветското виждане. То предполага демонизиране на врага във всички възможни аспекти и противопоставянето му на „идеалния“ образ на Москва и на нейната външна политика. В началото на 80-те години обаче подобен подход вече явно вреди на страната ни, която става обект на систематична психологическа война, именно заради праволинейността си в защитаването на съветските интереси. Същевременно, желание (а и може би и потенциал) у Кремъл да се ангажира по-тясно с проблемите, налегнали неговия верен, но малък съюзник, липсва. Така се стига до странни ситуации, като тази от 1983 г., когато оглавявящият нашата делегация за Общото събрание на ООН, Петър Танчев, се заема с оневиняването на СССР по актуалния тогава инцидент със свален южнокорейски пътнически самолет. Показателно е, че при изпълнението на задачата си – да представи случилото се като внимателно планирана акция на чужди правителства и разузнавателни служби, Танчев пропуска да каже каквото и да било по аналогичен въпрос, засягащ неговата собствена страна. А именно – арестуването на Сергей Антонов и предявлените

¹¹ Пак там, 27.09. 1980, с. 5; 05.10. 1982, с. 1; 5; 02.10. 1984, с. 1; 4.

му обвинения за съучастничество в атентата срещу папата.¹²

Последният период е свързан с втората половина на 80-те години. Тогава, поне формално, отношенията между супер силите отново търпят известно положително развитие, но практически Съветският съюз и протежираните от него военнополитически и икономически структури постепенно отиват към своя залез. Колкото до българските политици, те отново избират най-лесната, но далеч не най-въяната тактика. Вместо преоценка на дипломатическите похвати и съществащата ги фразеология, представителите ни се връщат към вече използван модел – от времето на Съвещанието в Хелзинки и на срещите на Брежнев с Никсън и Форд. По този начин нападките срещу Съединените щати чувствително намаляват, а на мястото им се появява познатият, но не особено оправдан оптимизъм за развитието на диалога между Източна и Запада.

Постепенно се пораждат и някои любопитни езикови формули, звучащи твърде абстрактно и може би подсказващи трудното ориентиране народните управници в твърде динамичната политическа обстановка. Така например, в годините между 1985 и 1989 г. външният министър Петър Младенов говори пред Общото събрание на ООН за необходимостта от „очовечаване“ и „преустройство“ на международните отношения, за „демилитаризиране“ на мисленето и създаването на „нов глобален ред“. ¹³ Тези формулировки биха могли да бъдат приети като опит за дългосрочна прогноза дотолкова, доколкото са издържани в стилистиката

12 Пак там, 02. 10. 1983, с. 1; 3.

13 Пак там, 02.10. 1987, с. 5; 06.10. 1988, с. 5; 28.09. 1989, с. 4.

на делфийското светилище. Иначе, в тях се съдържа по-скоро знак за постепенно загубеното умение на родните управляващи да реализират свои собствени, а не наложени отвън, идеи, действия и решения.

Можем да обобщим, че четирите, очертани на база на изследвания извор, периода имат някои прилики. Още първият (60-те години) подсказва сложното положение на българските политици в контактите им със САЩ – те трябва едновременно да отстояват характерната за целия Източен блок линия на противопоставяне на американците, като паралелно се опитват да възстановят нормалното икономическо сътрудничество с тях. През втория и четвъртия (началото на 70-те и края на 80-те години) на теория диалогът между Съветския съюз и Шатите се подобрява, което дава отражение и върху поведението на родния елит. Но Вашингтон, както и по-рано, е заинтересован от инициирането на центробежни тенденции в структурите на противниковия лагер, поради което българските желания остават неосъществими. Третият етап (началото на 80-те) е съпроводен с най-големи трудности, тъй като върху държавата ни, като най-близък съюзник на Съветския съюз, рефлектират всички негативи от изострилoto се противоборство между супер силите. Прави впечатление, че тогава нашите политически представители се връщат към маниера на говорене от 60-те години: множество общи идеологизми на анти-американска тематика, но недостатъчно активна защита на накърнения от различни клевети български образ. Би следвало да се добави също, че изявите на ръководителите на нашата делегация пред Общото събрание на ООН свидетелстват за една специфична закономерност. Съгласно нея, подходът ни към Съединените щати се явява функция от отношенията

между СССР и САЩ. Споменатото разбиране, макар и обосновано от блоковата принадлежност на нашата държава, е следвано, общо-взето, твърде праволинейно инерядко без нужното отчитане на актуалните промени на дипломатическата сцена. Последното е причина за нарасналата уязвимост на България във водената от Щатите и съюзниците им „психологическа война“. А вероятно рефлектира и в по-нататъшното й развитие, предвид неспособността да се излезе от обичайното състояние на губещ при завършването на поредния глобален политически сблъсък.

THE BULGARIAN STAND IN UN'S GENERAL ASSEMBLY AS SOME KIND OF BAROMETER OF THE AMERICAN-BULGARIAN RELATIONS (1959-1989)

Teodor Talev

According to the author there were four periods which were representative for the Bulgarian stand in General Assembly in the context of the relations with USA. During the first period (1960s) Bulgarian politicians were in a complicated situation which influenced their contacts with the Americans; on one hand, the Bulgarians had to follow the typical for the Eastern Bloc confrontation with USA, while on the other hand, they were trying to take some steps in order to improve the economic cooperation. During the second and forth period (the beginning of 1970s and the end of 1980s) at least in theory the dialog between the superpowers improved and inevitably this reflected on the actions of the Bulgarian politicians. But as it was before, Washington was interested in setting centrifugal

forces among the enemy's camp, so that the Bulgarian wishes never came true. The third period (the beginning of 1980s) was accompanied with great difficulties because Bulgaria as the closest Soviet ally experienced all the negatives deriving from the intensified global defiance. What strikes is the Bulgarian return to the discourse typical for the 1960s, with too much wooden ideological anti-American language but lacking any active defense of the then stained Bulgarian image. According to the author in addition, it has to be said that the Bulgarian manifestations in front of the General Assembly testify to a specific regularity presenting that Bulgarian approach towards USA appeared as an expression of the relationship between the superpowers. This behavior though closely relied to Bulgaria's bloc affiliation, was conducted in a too straightforward way without recognizing the changes taking place on the diplomatic stage. Such lack of adaptation was among the reasons leading to growing vulnerability of Bulgaria, in the "psychological war" conducted by USA and its allies, and probably reflected on its future development taking in account the Bulgarian inability to escape from the usual state of a loser in the end of consecutive global conflict.